

جایگاه کار و اشتغال در آموزه‌های اسلامی

حجت‌الاسلام والمسلمین علیرضا انصاری*

مقدمه

کار و اشتغال، از عناصری است که برای پیمودن مسیرهای رشد مادی، روانشناختی، معنوی، اجتماعی و اخلاقی، نقشی بنیادی دارد. کار و تولید برای ادامه زندگی و بقای جامعه، ضرورتی اجتناب‌ناپذیر دارد. ملتی که اهل کار، تلاش و نوآوری باشد، ثروتمند است و تحریم اقتصادی بر آن تأثیر ندارد؛ اما جامعه‌ای که آحاد آن بی‌انگیزه، تنبل، مصرف‌گرا و بیکار باشند، جامعه‌ای فقیر و وابسته است. اشتغال و کار می‌تواند زمینه آسیب‌های اجتماعی، اخلاقی، روانشناختی و امنیتی را تنزل بخشد؛ اما جامعه فقیر و بیکار، امنیت ملی و اجتماعی نخواهد داشت.^۱ چنین جامعه‌ای در برابر تحریم اقتصادی، قدرت مقاومت ندارد. از همین روست که رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ فرمود: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْهَمِّ وَالْحَزَنِ وَالْعَجْزِ وَالْكَسَلِ وَالْأُبْهُلِ وَالْجُبْنِ؛^۲ بار خدایا! من از هم و غم و ناراحتی و ناتوانی و تبلی و بخل و ترس به تو پناه می‌برم». این نوشتار می‌کوشد جایگاه کار و اشتغال در آموزه‌های اسلامی را تبیین نماید.

الف) اهمیت کار و اشتغال

اسلام به سرمایه و تولید ثروت، نگاه ویژه‌ای دارد. کشورهای اسلامی برای پیشرفت و داشتن نقش بسزایی در عرصه بین‌الملل، به همین موضوع بیشتر از موضوعات دیگر نیازمندند. بسیاری از تحریم‌های کشورهای استکباری، به سبب عدم تلاش هر چه بیشتر در اقتصاد است؛ از این

* کارشناس علمی گروه تولید محتوای فرهنگی و تبلیغی.

۱. علی احمد پناهی؛ اشتغال زنان با تأکید بر آسیب‌ها و اولویت‌ها؛ ص ۳-۷

۲. محمد بن علی صدوق؛ کتاب من لایحضره الفقیه؛ ج ۱، ص ۳۳۵.

رو در آموزه‌های دینی مردم به درآمدهای مجاز و کسب حلال تشویق شده‌اند و کار، در تراز عبادت خداوند و در ردیف مجاهدت در راه خدا معرفی شده است. پیامبر اعظم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می‌فرماید: «الْعِبَادَةُ سَبْعُونَ جُزْءًا أَفْضَلُهَا طَلَبُ الْحَلَالِ»؛^۱ عبادت هفتاد جزء دارد و بهترین جزء آن، طلب حلال است» امام رضا عَلَيْهِ السَّلَام نیز می‌فرماید: «الَّذِي يَطْلُبُ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ مَا يَكْفِي بِهِ عِيَالَهُ أَغْظَمُ أَجْرًا مِنَ الْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ»؛^۲ کسی که در طلب روزی می‌کوشد و فضل خدا را می‌جوید تا مخارج اهل و عیال خود را کفایت کند، اجر و پاداش او از مجاهد راه خدا بیشتر است». هم‌چنین تلاش در راه تأمین معاش خانواده و کسب روزی حلال را در ردیف انبیاء قرار داده و می‌فرماید: «مَنْ أَكَلَ مِنْ كَدِّ يَدِهِ يَكُونُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِي عِدَادِ الْأَنْبِيَاءِ وَ يَأْخُذُ ثَوَابَ الْأَنْبِيَاءِ»؛^۳ هر کس از محصول تلاش خود ارتزاق کند، در روز قیامت در ردیف انبیاء قرار می‌گیرد و پاداش انبیاء را می‌گیرد». به خاطر اهمیت کسب و کار است که رهبران الهی کار می‌کردند تا ضمن تأمین نیازهای مالی، فرهنگ کار در جامعه نهادینه شود.

این بایستگی بدان جهت است که ایجاد جامعه توانمند اقتصادی و تأمین نیازهای اقتصادی خانواده، به تلاش افراد جامعه و سرپرست خانواده نیاز دارد؛ از این رو پیشوایان ما در قالب‌های مختلف در صدد نهادینه کردن این فرهنگ بودند. فردی می‌گوید: «علی عَلَيْهِ السَّلَام را دیدم که مقداری خرما خریداری کرده و خود شخصاً آن را بر دوش گرفته بود و می‌برد. جلو رفتم و عرض کردم: ای امیرالمؤمنین! اجازه بده من به جای شما این بار را حمل کنم. فرمود: أَبْوَالِ عِيَالٍ أَحَقُّ بِحَمْلِهِ»؛ سرپرست اهل و عیال، شایسته‌تر است که خود بار زندگی را به سوی خانه‌اش حمل کند». ^۴ مقام معظم رهبری در این زمینه می‌فرماید:

من به کارگران سفارش می‌کنم که در هر بخشی و در هر جایی مشغول کار هستند - کارگاه‌های بزرگ، کارگاه‌های کوچک، کارهای دستی، کارهای ماشینی عظیم، کارهای کشاورزی و روستایی - این روزها را روز کار بدانند؛ این دوران را دوران کار جدی تلقی

۱. محمد بن یعقوب کلینی؛ الکافی؛ ج ۵، ص ۷۸.

۲. همان، ص ۸۸.

۳. آقا حسین بروجردی؛ جامع احادیث الشیعة؛ ج ۲۲، ص ۲۹۰.

۴. مسعود بن عیسیٰ ابی‌فراس؛ مجموعه ورام؛ ج ۱، ص ۲۳.

کنند و کار را هم عبادت بدانند. این کاری که شما برای توسعه و پیشرفت کشور می‌کنید، یک عبادت قطعی است.^۱

ب) نکوهش سستی در کار

اسلام در کنار تشویق به کسب و کار، کسانی را که تنبلی می‌کنند و به کسب و کاری مشغول نمی‌شوند، نکوهش کرده است. رسول اعظم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمود: «مَلْعُونٌ مَلْعُونٌ مَنْ أَلْقَى كَلَّهُ عَلَى النَّاسِ؛^۲ ملعون است ملعون است کسی که مخارج خود را بر گردن دیگران بیندازد». در برخی روایات اهمیت کار تا آنجاست که بعد از وجوب نماز که ستون دین است، به وجوب کار اشاره شده است. بنابراین اگر کسی کار نکند، واجبی را ترک کرده است. امام صادق عَلَيْهِ السَّلَام از رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ روایت می‌کند: «طَلَبُ الْكَسْبِ فَرِيضَةٌ بَعْدَ الْفَرِيضَةِ؛^۳ پس از نماز واجب، کسب و کار واجب است». از همین روست که ائمه، مسلمانان را از بیکاری و تنبلی بر حذر می‌داشتند. امام باقر عَلَيْهِ السَّلَام می‌فرماید: «إِنَّ اللَّهَ يُبْغِضُ كَثْرَةَ النَّوْمِ وَ كَثْرَةَ الْفَرَاغِ؛^۴ خواب زیاد و بیکاری زیاد، مورد غضب خداست».

متأسفانه امروزه برخی از جوانان، به بهانه‌های مختلفی مانند سختی کار و در شأن خود ندیدن برخی کارها، فقط به دنبال کارهای دولتی و اداری هستند و منتظرند تا در ادارات استخدام شوند؛ این در حالی است که رهبران ما سخت‌ترین کارها را انجام می‌دادند؛ زیرا می‌دانستند که بیکاری و کم‌کاری، موجب فروپاشی خانواده می‌شود؛ چنانکه امروزه برخی از طلاق‌ها ناشی از فقر و بیکاری است. در روایتی آمده است:

روزی فردی امام باقر عَلَيْهِ السَّلَام را دید که سخت مشغول کار بود و در اثر شدت کار عرق کرده بود. با خود گفت: بعید است این مرد جانشین امام سجاد عَلَيْهِ السَّلَام باشد. چقدر حریص به دنیا است که این اندازه خود را در راه آن به زحمت انداخته است! به منظور موعظه و نصیحت، به حضورش رفت و به حضرت گفت: خدا تو را اصلاح کند، تو از بزرگان قریش

۱. بیانات در دیدار معلمان و کارگران، ۱۳۶۹/۲/۱۲.

<http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2304>

۲. محمد بن یعقوب کلینی؛ الکافی؛ ج ۴، ص ۱۲.

۳. محمد باقر مجلسی؛ بحارالأنوار؛ ج ۱۰۰، ص ۱۷.

۴. همان، ج ۷۳، ص ۱۸۰.

هستی. در این ساعات گرم و آتشین روز، خود را برای دنیا به زحمت انداخته‌ای؟! اگر اجل فرا رسد، جواب خدا را چه خواهی داد؟! حضرت فرمود: اگر مرگ در این حال فرا رسد، به خدا قسم من در حال اطاعت خدا هستم و به این وسیله می‌خواهم خود را از منت تو و مردم حفظ کنم. مرد گفت: من می‌خواستم تو را موعظه کنم، ولی تو من را موعظه و هدایت نمودی.^۱

این روایت نکات بسیار خوبی را به جامعه ارائه می‌کند؛ اینکه حضرت کار را اطاعت خداوند می‌داند و آن را مایه افتخار و بندگی معرفی می‌کند. حضرت برای تصحیح اندیشه افراد در مورد ارزش کار قسم یاد می‌کند، در حالی که ائمه: به شدت از قسم خوردن پرهیز می‌کردند. بنابراین جوانان باید سیره امامان: را الگو قرار دهند و سختی‌های کار را تحمل کنند تا بتوانند مشکلات اقتصادی خانواده را به درستی مدیریت کنند. در روایتی آمده است:

روزی شرایط مادی زندگی به اندازه‌ای بر امام علی علیه السلام تنگ شد که دچار گرسنگی شدید گردید. از خانه بیرون آمد و به جستجوی کار پرداخت. وقتی در مدینه کار پیدا نکرد، تصمیم گرفت به حوالی مدینه برود تا شاید در آنجا کار پیدا شود. به آنجا رفت و زنی را دید که خاک را الک کرده و منتظر کارگری است که آب بیاورد و آن را گل نماید. علی علیه السلام با او صحبت کرد و پس از توافق درباره مزد کارگری، حضرت مشغول آب کشیدن از چاه و آماده کردن گل برای ساختمان شد و در پایان کار، مزد خود را که مقداری خرما بود، از آن زن گرفت و به مدینه بازگشت. وقتی به محضر رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم رسید، ماجرا را بیان کرد. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و علی علیه السلام با یکدیگر از آن خرما خوردند و گرسنگی آن روزشان برطرف گردید.^۲

وظیفه دولت

دولت باید زمینه اشتغال جوانان را فراهم کند. نبود شغل، آسیب‌های متعددی را به دنبال دارد. برخی جامعه‌شناسان معتقدند اگر چه بیکاری مخصوص کشور ما نیست، اما متأسفانه در کشور ما به دلیل کم‌کاری سبب شده اغلب جوانان بدون شغل باشند. بیکاری نیز به عنوان ام‌الفساد در بیشتر جرایم ریشه دوانده است و آسیب‌هایی را به دنبال داشته که یکی از آن‌ها، طلاق و تبعات

۱. محمد باقر مجلسی؛ بحارالانوار؛ ج ۱۰۳، ص ۸.

۲. همان، ج ۴۱، ص ۳۳.

منفی پس از آن است. جمعیت فعال کشور بین ۱۵ تا ۵۹ سال دارند، اما اکنون ۳/۵ میلیون جوان بیکار داریم. این آمار خطرناک روز به روز، رو به فزونی است که تهدید بزرگی برای نسل‌های آینده خواهد بود.^۱

یکی از بهترین راه‌های ایجاد کار، مهارت‌افزایی است. اگر دولت با اتخاذ سیاست‌های روشمند، مهارت‌افزایی کند، جوانان جذب بازار کار می‌شوند؛ چنانچه این رویکرد یکی از موفق‌ترین روش‌هایی است که دولت‌های پیشرفته انجام داده‌اند. برای مثال افزایش تولیدات در عرصه‌های مختلف، می‌تواند سبب افزایش کار و اشتغال شود؛ زیرا تولید یکی از مهم‌ترین ثمرات کار و تلاش است و نقش تعیین‌کننده‌ای در امنیت اقتصادی و به دنبال آن امنیت روانی جامعه دارد. اگر این مسأله در مسیر معیشت خانواده و ضروریات جامعه قرار گیرد، ارزش مضاعف یافته و ثمره آن، رفع وابستگی اقتصادی به دیگران است. نگاهی به برنامه‌های اقتصادی پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به‌ویژه در مدینه، گویای آن است که حضرت با هوشمندی، برنامه‌ریزی اقتصادی دقیق داشته است که یکی از مهم‌ترین راهکارهای اقتصادی آن حضرت، مهارت‌افزایش و گسترش فعالیت‌های کشاوری است. کشاورزی افزون بر اشتغال و رفع بحران بیکاری، در تأمین مواد غذایی اهمیت فراوانی دارد و در روایات، به یکی از بهترین و محبوب‌ترین شغل پیامبران معرفی شده است.^۲

ج) آثار مثبت کار و تلاش

در آموزه‌های دینی، کار و تلاش آثار مهمی در عرصه فردی، خانوادگی و اجتماعی دارد که برخی از آن‌ها عبارتند از:

۱. پاداش معنوی و اخروی

کار و تلاش ضمن اثرات فراوان بر زندگی دنیوی آدمی، بر زندگی اخروی او نیز اثرگذار است و موجبات رستگاری او را فراهم می‌آورد. چنانکه در روایتی آمده است:

هنگامی که پیامبر خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ از جنگ تبوک بر می‌گشت، سعد انصاری، یکی از کارگران مدینه به استقبال آن حضرت آمد. وقتی رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ با او دست داد، لمس دست‌های زبر

۱. خیرگزاری دفاع مقدس؛ «بیکاری؛ شاهراه اصلی معضلات و ناهنجاری‌های اجتماعی»؛ ۱۳۹۵/۰۳/۲۴.

<https://defapress.ir/fa/news/87329>

۲. محمد بن یعقوب کلینی؛ الکافی؛ ج ۱۰، ص ۳۷۰: «إِنَّ اللَّهَ جَعَلَ أَرْزَاقَ أَنْبِيَائِهِ فِي الرَّزْعِ وَالزُّوْعِ...».

و خشن مرد انصاری حضرت را تحت تأثیر قرار داد. حضرت از او پرسید: «چرا داستان تو این طور خشن شده است. آیا ناراحتی خاصی به تو رسیده است؟». عرض کرد: «یا رسول الله! خشونت و زبری داستان من بر اثر کار با بیل و طناب است که به وسیله آن‌ها زحمت می‌کشم و مخارج خود و خانواده‌ام را تأمین می‌کنم». پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دست او را بوسید و فرمود: «این دستی است که آتش جهنم آن را لمس نخواهد کرد».^۱

امام علی عَلِيٌّ می‌فرماید: «مَا غَدُوَّةٌ أَحَدِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَعْظَمَ مِنْ غَدُوَّتِهِ يَطْلُبُ لَوْلِيهِ وَ عِيَالِهِ مَا يُضِلُّهُمْ؛^۲ هیچ تلاش صبح‌هنگامی در راه خدا، به فضیلت کار در جهت رفاه و آسایش فرزند و خانواده نیست». پیامبر گرامی اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، کار و تلاش در راستای روزی و رزق حلال را هم‌رتبه آمرزیده‌شدگان معرفی می‌کند و می‌فرماید: «مَنْ بَاتَ كَأَلًا مِنْ طَلَبِ الْحَلَالِ بَاتَ مَغْفُورًا لَه؛^۳ هر که شب را خسته از طلب حلال بگذراند، آمرزیده شده است». در روایتی آمده است:

مردی به محضر امام صادق عَلَيْهِ السَّلَامُ آمد و گفت: «من دنیا طلب هستم و دوست دارم به طرف دنیا بروم و از مواهب دنیا بهره‌مند شوم». امام صادق عَلَيْهِ السَّلَامُ فرمود: «منظورت از طلب دنیا چیست؟» عرض کرد: «منظورم تأمین معاش خود و خانواده‌ام و صلّه و رحم، صدقه، حج و عمره به وسیله آن مالی است که به دست آورده‌ام». امام صادق عَلَيْهِ السَّلَامُ فرمود: «لَيْسَ هَذَا طَلَبَ الدُّنْيَا هَذَا طَلَبُ الْآخِرَةِ؛ این طلب دنیا نیست، بلکه طلب آخرت است».^۴

۲. افزایش موقعیت اجتماعی

از منظر قرآن، تحولات جوامع بشری مبتنی بر عملکرد و کار مردم است. در تاریخ هر جا تغییر و تحولی، چه مثبت و چه منفی رخ داده است، در عملکرد مردم ریشه داشته است. این انسان‌ها هستند که تعیین می‌کنند چه سرنوشتی داشته باشند. هر پیروزی و شکستی که رخ می‌دهد، نتیجه رفتار انسان‌هاست. بنابراین یکی از عوامل مهم عزتمندی، کار و تلاش است؛ زیرا سبب

۱. علی بن محمد ابن اثیر؛ اسد الغابة فی معرفة الصحابة؛ ج ۲، ص ۱۸۵: «فَقَبِلَ يَدَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ قَالَ هَذِهِ يَدٌ لَا تَمْسُهَا النَّارُ».

۲. نعمان بن محمد ابن حیون؛ دعائم الإسلام؛ ج ۲، ص ۱۵.

۳. محمد باقر مجلسی؛ بحار الأنوار؛ ج ۱۰۰، ص ۲؛ محمد بن علی صدوق؛ الأمالی؛ ص ۲۸۹.

۴. محمد بن یعقوب کلینی؛ الکافی؛ ج ۵، ص ۷۲.

می‌شود که انسان به سوی دیگران دست دراز نکند. این در حالی است که بعضی تصور می‌کنند برخی کارها به‌ویژه کارگری، منزلت انسان را کاهش می‌دهد؛ از این رو به دنبال شغل‌های آبرومندی هستند. این نگاه هرگز قابل قبول نیست؛ زیرا این رویکرد بر خلاف سیره پیامبران و ائمه علیهم‌السلام است.

در روایتی آمده است که خداوند متعال به حضرت داوود علیه‌السلام فرمود: «نِعْمَ الْعَبْدُ لَوْ لَا أَنَا تَأْكُلُ مِنْ بَيْتِ الْمَالِ؛ تو بنده بسیار خوبی هستی، اگر از بیت المال ارتزاق نمی‌کردی». حضرت داوود علیه‌السلام به گریه افتاد و عرض کرد: «پروردگارا! چه کنم که این نقص مرتفع شود؟». خداوند متعال زره‌سازی را به او تعلیم داد و پس از آن حضرت داوود علیه‌السلام با ساخت زره و بهره‌گیری از دست رنج خود ارتزاق می‌نمود. ضمن آنکه این کار حضرت منشاء فواید اجتماعی بسیاری نیز شد.^۱

بیکاری سبب می‌شود که انسان با اظهار نیازمندی به دیگران، موقعیت اجتماعی خود را خدشه‌دار کند. از همین روست که پیشوایان دینی علیهم‌السلام، کار و کوشش را مایه بزرگی، عزت و سربلندی^۲ دانسته و برخورداری از کار و حرفه مناسب را از عوامل ایجاد منزلت و آبروی اجتماعی معرفی کرده‌اند. امام علی علیه‌السلام خطاب به امام حسن علیه‌السلام می‌فرماید: «فرزندم! انسانی را که به دنبال روزی و رزق خویش است، ملامت مکن؛ زیرا کسی که هیچ ندارد، لغزش‌هایش بسیار خواهد بود».^۳ بنا بر روایات نبوی و علوی، فقر و نداری انسان را به سوی کفر می‌کشاند: «كَادَ الْفَقْرُ أَنْ يَكُونَ كُفْرًا؛^۴ فقر انسان را در آستانه کفر قرار می‌دهد». هم‌چنین قدرت تعقل و اندیشه‌ورزی را ضعیف می‌کند و اندوه فراوان می‌آفریند: «إِنَّ الْفَقْرَ مَدْهَلَةٌ لِلنَّفْسِ مَدْهَسَةٌ لِلْعَقْلِ جَالِبٌ لِلْهُمُومِ؛^۵ هر آینه فقر، خواری جان است و مایه سرگشتگی عقل و آورنده اندوه». در روایت

۱. همان، ص ۷۴.

۲. محمد بن حسن حر عاملی؛ وسائل الشیعة؛ ج ۱۷، ص ۱۳: «قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه‌السلام لِمَوْلَى لَهُ يَا عَبْدَ اللَّهِ احْفَظْ عِرْقَكَ قَالَ وَ مَا عِرِّي جُعِلْتُ فِدَاكَ قَالَ غَدُوكَ إِلَى سُوْقِكَ...».

۳. محمد باقر مجلسی؛ بحار الأنوار؛ ج ۶۹، ص ۴۷: «لَا تَلْمُ إِنْسَانًا يَطْلُبُ قُوَّتَهُ، فَمَنْ عَدِمَ قُوَّتَهُ كَثُرَتْ خَطَايَاهُ».

۴. محمد بن یعقوب کلینی؛ الکافی؛ ج ۲، ص ۳۰۷.

۵. علی بن محمد لیثی واسطی؛ عیون الحکم و المواعظ؛ ص ۱۴۹.

دیگری آمده است: «الْفَقْرُ يُخْرِسُ الْفَطْنَ عَنْ حُجَّتِهِ وَ الْمَقْلُ غَرِيبٌ فِي بَلَدَتِهِ»^۱ فقر، زبان شخص زیرک را از بیان دلیلش فرو می‌بندد و آدم فقیر در شهر خود، غریب است». در توصیه‌های امام علی علیه السلام به امام حسن علیه السلام نیز چنین آمده است: «فرزندم! آدم فقیر، حقیر است. سخنش، خریدار ندارد و مقام و مرتبتش، شناخته و دانسته نمی‌شود. اگر فقیر راستگو باشد، او را دروغگو می‌نامند و اگر زاهد و دنیاگریز باشد، نادانش می‌خوانند»^۲.

روزی رسول اکرم صلی الله علیه و آله با اصحاب نشست بود. جوان توانا و نیرومندی را دید که اول صبح به کار و تلاش مشغول شده است. کسانی که محضر آن حضرت بودند، گفتند: «این جوان شایسته مدح و تمجید بود، اگر جوانی و نیرومندی خود را در راه خدا به کار می‌انداخت». حضرت فرمود:

اگر این جوان برای معاش خود کار و تلاش می‌کند که در زندگی محتاج دیگران نباشد و از مردم بی‌نیاز گردد، او با این عمل در راه خدا قدم بر می‌دارد. اگر به نفع پدر و مادر و ضعیف و یا کودکان ناتوان خود کاری می‌کند و قصد دارد با این کار زندگی آنان را تأمین کند و از مردم بی‌نیازشان سازد، باز هم راه خدا خواهد بود. اگر کار می‌کند تا با درآمد خود بر تهی‌دستان مباحثات کند و بر ثروت و دارایی خود بیفزاید، او به راه شیطان رفته و از صراط حق منحرف شده است.^۳

۳. مصونیت‌سازی در برابر آسیب‌های اجتماعی

محققان معتقدند بیشتر ناهنجاری‌ها ناشی از معضلی به نام بیکاری است. بیکاری باعث انباشته شدن انرژی فراوان در درون افراد شده و آن‌ها را به سوی انحرافات اخلاقی سوق می‌دهد. چه بسیار جوانانی که سال‌ها به دنبال تحصیل بوده و اکنون پس از پایان دوره مقدس سربازی، به دلیل بیکاری خود را در خانه فردی اضافه می‌بینند و برای رهایی از این فکر آزاردهنده، به مواد مخدر و تفریحات دودی مانند قلیان و سیگار روی می‌آورند.^۴ دکتر باهر، آسیب‌شناس اجتماعی می‌گوید: «بیکاری، ام‌الفساد است. بیشتر ناهنجاری‌های اجتماعی از جمله سرقت، انواع جرایم،

۱. محمد باقر مجلسی؛ بحارالأنوار؛ ج ۶۹، ص ۴۶.

۲. محمد بن محمد شعیری؛ جامع الأخبار؛ ص ۱۱۰.

۳. محمد تقی فلسفی؛ الحدیث - روایات تربیتی؛ ج ۳، ص ۱۴۹.

۴. شبکه اطلاع‌رسانی دانا؛ «پدیده بیکاری و تأثیر آن بر روی جامعه»؛ ۱۳۹۵/۰۵/۳۰.

فساد، فحشا، فقر و افسردگی که زمینه بزهکاری و احساس بی‌ارزشی را در جوانان به وجود می‌آورد، ناشی از بیکاری آنان است.^۱ در سخنی حکیمانه آمده است: «اگر نفس را به کاری مشغول نکنی، تو را به خودش مشغول می‌کند و اگر به بندگی و اطاعت مشغولش نکنی، به گناه مشغولت می‌کند».^۲

همت اگر سلسله جنبان شود مور تواند که سلیمان شود^۳

فهرست منابع

۱. ابن اثیر، علی بن محمد؛ اسد الغابة فی معرفة الصحابة؛ بیروت: دار الفکر، ۱۴۰۹ق.
۲. ابن حیون، نعمان بن محمد؛ دعائم الإسلام؛ تصحیح: آصف فیضی؛ قم: مؤسسه آل‌البیت، ۱۳۸۵ق.
۳. ابی فراس، مسعود بن عیسی؛ مجموعة ورام؛ قم: مکتبه فقیه، ۱۴۱۰ق.
۴. بروجردی، آقا حسین؛ جامع احادیث الشیعة؛ تحقیق: جمعی از محققان؛ تهران: انتشارات فرهنگ سبز، ۱۳۸۶ش.
۵. پناهی، علی احمد؛ اشتغال زنان با تأکید بر آسیب‌ها و اولویت‌ها؛ چاپ اول، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۷ش.
۶. حر عاملی، محمد بن حسن؛ وسائل الشیعة؛ تصحیح: مؤسسه آل‌البیت؛ چاپ اول، قم: مؤسسه آل‌البیت، ۱۴۰۹ق.
۷. خبرگزاری دفاع مقدس؛ «بیکاری؛ شاهراه اصلی معضلات و ناهنجاری‌های اجتماعی»؛ ۱۳۹۵/۰۳/۲۴، کد مطلب: ۸۷۳۲۹.
۸. دهخدا، علی‌اکبر؛ امثال و حکم دهخدا، تهران: امیر کبیر، ۱۳۶۱ش.
۹. شبکه اطلاع‌رسانی دانا؛ «پدیده بیکاری و تأثیر آن بر روی جامعه»؛ ۱۳۹۵/۰۵/۳۰، کد مطلب: ۸۶۱۸۲۰.
۱۰. شعیری، محمد بن محمد؛ جامع الأخبار؛ نجف: مطبعة حیدریة، بی تا.
۱۱. صدوق، محمد بن علی؛ کتاب من لایحضره الفقیه؛ تصحیح: علی‌اکبر غفاری؛ قم: دفتر

۱. خبرگزاری دفاع مقدس؛ «بیکاری؛ شاهراه اصلی معضلات و ناهنجاری‌های اجتماعی»؛ ۱۳۹۵/۰۳/۲۴.

<https://defapress.ir/fa/news/87329>

۲. مسعود بن عیسی ابی فراس؛ مجموعة ورام؛ ج ۲، ص ۱۳۴: «النفس فَإِنْ لَمْ تُشْغَلْهَا بِالطَّاعَةِ شَغَلَتْكَ بِالْمُخْصِيَةِ».

۳. علی‌اکبر دهخدا؛ امثال و حکم دهخدا؛ ج ۴، ص ۱۹۸۷.

- انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۱۳ ق.
۱۲. _____؛ الامالی؛ تهران: کتابچی، ۱۳۷۶ ش.
۱۳. فلسفی، محمد تقی؛ الحدیث - روایات تربیتی؛ تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۶۸ ش.
۱۴. کلینی، محمد بن یعقوب؛ کافی؛ تصحیح: دارالحدیث؛ قم: دار الحدیث، ق ۱۴۲۹.
۱۵. لیثی واسطی، علی بن محمد؛ عیون الحکم و المواعظ؛ تصحیح: حسین حسنی بیرجندی؛ چاپ اول، قم: دار الحدیث، ۱۳۷۶ ش.
۱۶. مجلسی، محمد باقر؛ بحار الأنوار؛ چاپ دوم، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۳ ق.